

УДК 343.976:343.61(497.111)

CERIF: S 149, S 160

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_22305A

Др Ђорђе ИГЊАТОВИЋ*

Др Наталија ЛУКИЋ**

О ПОВЕЗАНОСТИ АЛКОХОЛА И УБИСТАВА У УЗОРКУ ОСУЂЕНИХ У БЕОГРАДУ

Аутори се у раду баве питањем повезаности злоупотребе алкохола и убистава. Први део рада указује на распрострањеност злоупотребе алкохола у насилничком криминалитету и убиствима. Аутори потом анализирају криминолошке теорије којима се објашњава та повезаност. Предмет теоријског дела рада је и излагање о различитим типологијама убистава. Други део чланка чини емпиријска анализа која је извршена на узорку од 84 правноснажна судска предмета Вишег суда у Београду. Осим утврђивања распрострањености злоупотребе алкохола, аутори анализирају и значај присуства алкохола у различитим класификацијама убистава. Испитивали смо да ли алкохол чешће злоупотребљавају мушкарци или жене, да ли је алкохол заступљенији у убиствима чије су жртве познате или блиске учиниоцу или оним учињеним против непознатих. Посебну пажњу смо усмерили на поделу убистава на конфликтна, осветничка, међу партнерима и убиства

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, ignjat@ius.bg.ac.rs.

** Доценткиња, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, natalija.lukic@ius.bg.ac.rs.

извршена заједно са разбојништвом/разбојничком крађом. Осим код учинилаца, анализирали смо и да ли је и у којој мери заступљена злоупотреба алкохола и код жртава.

Кључне речи: Убиства. – Злоупотреба алкохола. – Емпиријска анализа. – Типологија убистава.

1. УВОД

Према истраживањима, насилна кривична дела су у више од 50% случајева повезана са злоупотребом алкохола. Та психоактивна супстанца има већи допринос у разумевању насилних кривичних дела, укључујући и убиства, у поређењу са опојним дрогама чије је присуство код насилника по неким проценама заступљено у мање од 10% случајева (Nash Parker, Auerhahn 1998, 294). Michelle Cubellis (2014, 1212) наводи да се у америчкој литератури може наћи податак да значајан број дела врше лица која су под дејством интоксикације. Према статистици Бироа за правосудје (U.S. Department of Justice) између 1997. и 2008. године алкохол је допринео вршењу 19–37% кривичних дела у САД. Иако је, како се наводи у литератури (Rand *et al.* 2010, 41), последњих деценија тај проценат у опадању, још увек се значајан део криминалних активности врши у алкохолисаном стању.

Процент убица који је у тренутку извршења кривичног дела под дејством алкохола креће се у распону 40–70%, што зависи од коришћених критеријума у истраживању¹ (Bye 2012, 236). Тако је, на пример, у једној студији у Аустралији, чији се узорак састојао од 300 лица осуђених за убиство, утврђено да 38,8% респондента у великој мери злоупотребљава алкохол, док је умерено коришћење алкохола регистровано код 23,9% испитаника (Eriksson *et al.* 2020, 621).

Треба имати у виду да у многим случајевима није само убица био под дејством психоактивних супстанци у тренутку извршења кривичног дела већ и жртва. У метаанализи која је обухватила 61 студију из 16 различитих држава утврђено је да је у просеку 48% свих жртава било позитивно на присуство алкохола. Пијанство је регистровано у трећини случајева, при чему је коришћена граница од 80 мг/дл. Такође

¹ Утврђивање присуства алкохола у урину или крви може бити проблематично јер се узорци узимају после неког времена од самог догађаја. Такође, проблематично може бити и ослањање на исказе сведока о алкохолисаном стању учесника догађаја (Darke 2010, 205).

је установљено да су истраживања у којима је коришћен тест на присуство алкохола и у урину и у крви показала веће учешће те психоактивне супстанце код жртава. Алкохол је био присутнији код старијих жртава и у већој мери код жена него код мушкараца (Kuhns *et al.* 2010, 68–72).

Испитивање повезаности алкохола и убистава било је предмет анализе и домаћих аутора. Тако, на пример, Пешић на основу узорка од 1.000 убистава у СФРЈ наводи да је у 13% случајева убиство учињено под дејством алкохола, уз констатацију да је тај удео сигурно већи, али се не може поуздано утврдити јер у многим кривичним предметима није било података о тој околности. Убиства су у 96,4% случајева вршили мушкарци, а осим у једном случају сви убијени су такође били мушкарци (Pešić 1972, 63–64). У истраживању о убиствима у Београду за период 1985–1993. установљено је да је 42,5% било у алкохолисаном стању, док је код 7,3% установљено постојање алкохолизма. Такође, утврђена је и алкохолисаност жртава (39%), а мушкарци жртве чешће су били под дејством алкохола (48,8%) него учиниоци (Симеуновић Патић 2003, 132–133, 145).

Да бисмо учили значај поменутих процентуалних учешћа убистава повезаних са психоактивним супстанцама, морамо их упоредити са општом популацијом. Подаци за Европску унију показују да је бар једном месечно ексцесивно (у једној прилици минимално 60 гр чистог етанола) пије четвртина испитаника (Eurostat). Према резултатима истраживања обављеног 2019. године, у Србији свакодневно пије 3,1% популације, при чему мушкарци осам пута више него жене. Бар једном недељно ексцесивно је пило (више од шест алкохолних пића у једној прилици) 1,7% становништва Србије, док је једном месечно ексцесивно пило 10,9% становништва (Истраживање здравља становништва Србије 2021, 73–75).

2. ТЕОРИЈСКА ОБЈАШЊЕЊА

Пре излагања о теоријским објашњењима, треба направити разлику између злоупотребе психоактивних супстанци и зависности. Док злоупотреба подразумева хроничну употребу психоактивних супстанци, зависност одређују првенствено два елемента: толеранција, што значи да је сваки следећи пут потребна већа количина супстанци да би се постигао исти ефекат, и изазивање промена физичких и когнитивних способности (Mattson, Pietz 2015, 51).

Постоје различита гледишта о повезаности алкохола и убистава. Према једном, често оспораваном, постоји директна веза. Према другом, алкохол има посредну улогу између убистава и других фактора, док је према трећем вероватније да постоје заједнички фактори који утичу на злоупотребу алкохола и убиство (Бусе 2012, 232). Goldstein (1985, 170) наводи да постоје бар три начина повезаности алкохола, односно опојних дрога и насилних кривичних дела. Први је психофармаколошки модел (насилно дело је резултат дејстава које на појединца имају психоактивне супстанце), други је економско-компулзивни (циљ је да се дође до материјалних добара, најчешће новца) и системски модел који се односи на насиље које је резултат сукоба у вези са трговиним наркотицима. За убиства повезана са злоупотребом алкохола наводи се да се чешће врше према пријатељу или некадашњем пријатељу, да су резултат свађе или сукоба и да се не користи ватрено оружје. С друге стране, жртве убистава повезаних за злоупотребом опојних дрога чешће су познаници, мотив је користољубље и пре ће бити извршена употребом ватреног оружја (Brookman 2010, 229).

Фаган је дао једно од свеобухватнијих теоријских објашњења повезаности психоактивних супстанци и агресивног понашања.² Класификација обухвата биолошки, психолошки и социолошки приступ разумевању те повезаности, с тим што треба напоменути да је аутор обухватио све психоактивне супстанце, а не само алкохол.

Биолошка схватања углавном експерименталним истраживањима покушавају да установе утицај психоактивних супстанци на централни нервни систем, на ендокрини систем или испитују генетски утицај на повезаност између злоупотребе психоактивних супстанци и агесије (Fagan 1990, 250–253). Међутим, није успостављена директна повезаност између психофизиолошких промена узрокованих психоактивним супстанцама и агесије, а резултати експерименталних студија доводе се у питање и због контролисаних услова за испољавање агесије и због учесника истраживања који се неретко бирају међу студентском популацијом (Fagan 1990, 249). И међу психолошким схватањима могуће је уочити различите правце. Најчешће се помиње модел дезинхибиције који подразумева да алкохол и друге психоактивне супстанце „слабе инхибиције“, смањују самоконтролу, ослобађају емоције и импULSE који су иначе контролисани (Pernanen 1976, 394). Експериментална истраживања показују да се дезинхибициони модел може критиковати имајући у виду да резултати тестирања показују да реакција

² Разлика између појмова агесије и насиља врши се на основу различитих критеријума (Игњатовић 2011, 180–181).

и понашање у алкохолисаној стању зависе од личне перцепције и очекивања. Наиме, испоставило се да агресивност испољавају и учесници експеримента који су добили плацебо дозе јер су имали представу о начину како би требало да се понашају под дејством алкохола, а то је социјално и културолошки условљено (Rumgay 1998, 43–44). Осим слабљења моралних или научених граница понашања, показује се и да злоупотреба психоактивних супстанци може утицати на когнитивне способности. Субјекти под дејством алкохола имају потешкоћа у доживљавању средине, могућих негативних последица агресивног понашања и зато и реагују агресивније него што то захтева постојећа претња (Fagan 1990, 268–269; Darke 2010, 203). За разлику од описаних ситуација у којима злоупотреба психоактивних супстанци утиче на психичке функције, постоје и мишљења да она повећава могућност испољавања агресије лица са одређеним психичким карактеристикама, а најчешће се као пример наводе алкохоличари (Pernanen 1976, 424). Иако је тешко установити да ли су одређене психичке карактеристике алкохоличара постојале и пре развијања зависности (Rumgay 1998, 26), у истраживањима је утврђено да је 26% појединаца којима је дијагностикована зависност од алкохола имало и трајни поремећај расположења, 32% анксиозни поремећај, а 28–64% антисоцијални поремећај личности (Mattson, Pietz 2015, 54). Због преклапања различитих облика поремећаја у литератури се издвојио један фенотип познат као екстернализација, који повезује злоупотребу супстанци, антисоцијално понашање, импулсивност и агресивност (Mattson, Pietz 2015, 56).

Но, биолошки и психолошки модели трпе критике због чињенице да је злоупотреба алкохола знатно распрострањенија него испољавање агресије, односно чињење насилних кривичних дела у стању интоксикације. Такође, компаративне криминолошке студије показују да не мора значити да ће у државама у којима је распрострањенија употреба алкохола истовремено бити већа и стопа насилних кривичних дела. Као пример можемо навести Данску. Према подацима за 2019. годину, та држава се налазила у самом врху европских држава према проценту становника (28,7%) који су најмање једном месечно у једној прилици конзумирали шест или више алкохолних пића (Eurostat 2019). С друге стране, према подацима Европских изворника о криминалитету и кривичном правосуђу за последњу доступну годину (2016), стопа осуђених за убистава у Данској била је 1,0 (Aebi *et al.* 2021, 176). Поређења ради, према истим изворима у Србији је 9,2% становника бар једном месечно ексцесивно конзумирало алкохол, док је стопа пресуђених убистава 2016. године била 2,5. Сходно томе, неопходно је узети у обзир и социолошка објашњења.

У литератури се често указује на значај који би могле имати теорија о друштвеном притиску, теорија о социјалној дезорганизацији и теорије о поткултурама. За теорију друштвене дезорганизације и теорију о друштвеном притиску заједничко је истицање апсолутних депривација у виду сиромаштва као једног од објашњења (McCall *et al.* 2012, 141). Теорија друштвеног притиска указује и на значај који релативне депривације имају за разумевање убистава, а бројна истраживања показују да друштвене неједнакости у великој мери корелирају са стопом убистава (Santos *et al.* 2018, 374). Fiona Brookman (2010, 222) указује на то да су стопе убистава највише у државама које карактерише неолиберална економија, у којима насилност изазивају ниво неједнакости, релативна депривација и (нежељена) незапосленост.³ Она наводи и да одређени аутори доводе у везу стопу убистава у држави са бројношћу младих мушкараца у њеној популацији.⁴

Друштвени притисак је, сматра Роберт Мертон, оличен у немогућности остваривања друштвено усвојених циљева легалним средствима, док Роберт Егњу проширује стимулусе који могу деловати као притисак тако да, осим позитивно вреднованих (на пример економски успех), у обзир долазе и негативни стимулуси (на пример, искуство виктимизације) и уклањање позитивног (на пример, губитак посла). Тако се, на пример, наводи да ће агресиви бити мање склона лица из средњих и виших друштвених слојева која истовремено злоупотребљавају алкохол (Fagan 1990, 275), да је интоксикација бекство од сиромаштва (Rumgay 1998, 30–31) и да се пије због различитих појава попут усамљености, проблема и стреса на послу, незапослености, породичних проблема (Драгишић Лабаш 2017, 70). Чињеница је да већина убица припада нижим друштвеним слојевима, да су мање образовани, често незапослени и без прихода (Волфганг, Феракүти 2012, 135–136), али је тачно и да се не врше сва убиства из користољубља. Ако се притисак схвати шире, тако да, осим материјалне користи, притисак може бити оличен и у статусу који се жели постићи, добићемо ширу теоријску основу за разумевање убистава. Због тога би пажњу требало посветити и теоријама о поткултурама. Поткултуре насиља иначе могу бити повезане и са концептом социјалне дезорганизације јер је у таквим срединама због ниског валидирања конформистич-

³ Истовремено, како би показала да у криминологији нема гвоздених законитости, указује на изузетак – стопа убиства у Финској је изузетно висока иако је то једна од познатих социјалних држава. Слична је ситуација и са доступношћу ватреног оружја грађанима у државама у развоју, које није имало значајнијег утицаја јер је њихов здравствени систем унапређен.

⁴ И опет наводи Јапан као изузетак од тог правила.

ких вредности могуће очекивати стварање норми којима се подржава насиље (Wilcox, Swartz 2018, 47). Тако и Brookman (2010, 222) истиче став једног аутора (McAlister 2006, 259–265) који сматра да учесталост чињења убистава у одређеној средини може бити повезана са културним разликама које се односе на прихватљивост моралног оправдања дела убистава и са начином на који правосуђе у тој заједници реагује на таква дела.

Међу представницама теорија о поткултурама истичу се, на пример, Милеров концепт о култури ниже класе и поткултура насиља о којој су писали Волфганг и Феракути. Култура ниже класе (према Игњатовић 2009, 74–75) инверзна је етици доминантног друштва и почива на сопственим вредностима које су означене као „фокусна интересовања“. Пример тих интересовања су сукоби са полицијом, туче, окупираност физичком вештином и снагом; развој црта мушкости удружен са неиспољавањем емоција, препређеност, склоност ка снажним надражајима путем алкохола, секса, коцке или напуштања боравишта, осећај да се на судбину не може утицати, јака жеља да се ослободи свих облика контроле (надређених, супруге, бирократске власти), али, с друге стране, постоји стална потреба за сигурношћу (сталан посао, супруга пуна разумевања).

На основу узорка састављеног од више од 500 убистава у Филаделфији, Волфганг и Феракути закључују да су учиниоци тих дела пре свега млађи мушкарци са средње, ниже и најниже друштвене лествице, међу којима су нарочито заступљени припадници радничке необразоване популације. Супротно томе, они који припадају вишој или вишој средњој класи неће учинити убиство не само због страха од губитка положаја у случају казне већ (према мишљењу тих криминолога) у великој мери зато што припадају културном систему у коме се не одобрава насиље. Супротно, у поткултури насиља се у одређеним ситуацијама насиље толерише, очекује или чак и захтева (Волфганг, Феракути 2012, 136–137). На примеру Енглеске, Лејтон (према Brookman 2005, 109) објашњава да се генерално нижа стопа убистава може објаснити успешним цивилизацијским процесом још од 13. века, али и да у одређеним сегментима радничке класе тај процес није успео. Ти појединци су најмање образовани, имају мало тога да изгубе, док Куртис наводи да је величање мушкости карактеристика тих поткултура чији су припадници спремни да употребе насиље ради одбране неких вредности у ситуацијама које би за већину биле означене као тривијалне (Brookman 2005, 109). Можемо видети да више аутора указује на значај који се у тим поткултурама придаје мушкости и жељи за доминацијом и контролом, а алкохол је врло погодно средство за остваривање тих циљева (Гачић 1985, 25).

Многи аутори наводе да је за потпуније разумевање убистава извршених под дејством алкохола неопходно узети у обзир и ситуационе околности о којима се излаже у теоријама животне средине, а посебну улогу има теорија рутинске активности. Према томе, повезаност алкохола и убистава зависи од неколико околности: 1) ситуације, окружења или друштвеног контекста у коме се алкохол конзумира; 2) карактеристика лица које пије (пол, узраст, историја конзумирања алкохола, биолошке предиспозиције); 3) националне или културне разлике; 4) количина и врста алкохола (Буе 2012, 232). Важну улогу има и социјална контрола, па је тако у једној етнографској студији показано како се група младића из радничких породица под дејством алкохола понашала на један начин у окружењима где су били старији становници, али потпуно другачије у делу града где су клубови у којима су били њихови вршњаци и где су због слабије контроле испојили већу агресивност (Fagan 1990, 276). У том контексту, чињеница да се на алкохол у једном друштву гледа са одобравањем, да је он доступан и да се не поштују законска ограничења такође доприноси већој злоупотреби (Грагишић Лабаш 2007, 38). Гледано из перспективе теорија животне средине, вршење убистава под дејством алкохола зависи и од времена и простора у коме долази до кривичног дела. Наиме, убиства се претежно врше у приватним и полуприватним окружењима, а, на пример, у поређењу са телесним повредама нешто мање у јавном простору. Такође, време вршења су углавном викенд и вечерњи или ноћни часови.

3. КЛАСИФИКАЦИЈА УБИСТАВА

У криминолошкој литератури постоје бројне класификације убистава. Најчешће се полази од поделе на инструментална и експресивна убиства. Прва су мотивисана остварењем одређеног циља као што је новац или, на пример, прикривање извршеног кривичног дела, док друга представља емотивну реакцију на фрустрацију (Thijssen 2011, 59). Истраживања показују да учиниоци инструменталних убистава остварују више скорове на тестовима интелигенције, али су код њих чешћи и поремећаји личности. Импулсивно вршење убистава карактеристично је за лица која остварују слабије резултате на тестовима интелигенције, са чешћом историјом неуроразвојних поремећаја као и учесталом злоупотребом психоактивних супстанци (Hanlon *et al.* 2013, 943). Ипак, поједини аутори тврде да се применом те класификације може разврстати око 60% убистава, док остали помињу елементе и експресивних и инструменталних убистава или представљају неку засебну категорију (Thijssen 2011, 67), због чега многи аутори указују на

подтипове као што су планирана/непланирана, експресивна/инструментална убистава, извршена међу познаницима и странцима и офанзивна/одбрамбена (Adjorlolo, Chan 2017, 128).

Детаљнију класификацију дају Јангс и Кантер, који сматрају да се убице могу класификовати на следећи начин: 1) *осветник* има циљ/мисију, не умањује значај дела након извршења, емотивно је смирен. Тврди да је жртва допринела сопственој виктимизацији, има самоконтролу, а освета се врши због увреде или заштите себе или блиског лица; 2) *професионалац* је најтипичнији представник убистава извршеног због користољубивих мотива. Емотивно стабилан, хладан, не умањује значај дела, за њега су последице и жртва небитни. Доживљава задовољство због осећаја моћи јер је успео да реализује дело и оствари контролу над новим изазовом; 3) *трагични херој* је лице за које је убиство био једини могући начин реаговања у датој ситуацији. Умањује значај дела, пребацује одговорност на друге, емотивно је узбуђен; 4) *жртва* је учинилац који себе доживљава као угрожено лице, емотивно узбуђен, умањује одговорност, пребацује одговорност на друге, а на кривично дело гледа као на последицу сопствене немоћи (Youngs, Canter 2011, 9–12).

Брукман врши поделу према полу и указује на сличности и разлике између убистава чији су учиниоци мушкарци и жене. Треба, при томе, имати у виду да мушкарци чине највећи број и убица и убијених. Мушкарци најчешће убијају познанике (30%), непозната лица (20%), а затим пријатеље и чланове породице (10% и 7%). Припадају нижим друштвеним слојевима, често су незапослени или раде физичке послове и немају квалификација, а међу њима је доста и корисника социјалне помоћи. Убистава која чине мушкарци могу се поделити у две велике категорије које, према мишљењу ауторке, објашњавају око две трећине убистава у спроведеном истраживању у Енглеској и Велсу. Прву групу чине убистава као резултат сукоба (конфликтна убистава), а другу осветничка или убистава ради решавања неког ранијег конфликта (Brookman 2005, 124).

Конфликтна убистава дешавају се у различитим окружењима. То могу бити приватни станова и куће, а често су и места испред клубова и пабова. Алкохол има битну улогу и служи, као и примена насиља, за демонстрирање мушкости. У многим случајевима постоји допринос жртве која иницира сукоб. Важну улогу у надметању и одбрани части и мушкости има и публика, односно присутна трећа лица (Brookman 2005, 127). Ту врсту убистава поједини аутори објашњавају као ситуациону трансакцију која се одвија између убице и жртве уз често присуство публике. Тако Лукенбил наводи да убиство пролази кроз че-

тири фазе. Прва подразумева започињање трансакције, на пример, провокацијом жртве, неповиновањем жртве учиниоцима захтевима или невербалном комуникацијом. У другој фази учинилац интерпретира ситуацију, да би у трећој одлучивао да ли да настави и „сачува образ“ или да одустане и покаже слабост. У четвртој фази и жртва има прилику за такву одлуку, али најчешће се опредељује за насиље као врсту трансакције (Luckenbill 1977, 180–184). До сличних закључака у студији која је обухватила 159 убистава дошли су Фелсон и Штедман (Felson, Steadman 1983, 70). У том смислу и Кац (2009, 341) указује на то да је за разумевање сржи злочина неопходно узети у обзир моралне емоције: понижење, праведност, ароганцију, подсмех, цинизам, скрнављење и освету. За оног који убија из страсти изазов је да изађе из ситуације која иначе изгледа понижавајуће. Аутор слично наводи и за типична инструментална убиства, као што су она извршена приликом разбојништва, јер превише оклевања ствара несигурност у реакцијама лицем у лице, која је у таквим ситуацијама непримерена (Katz 2009, 342).

Осветничка или убиства ради разрешења сукоба подразумевају планирање кривичног дела, због чега су и опаснија. Учиниоци не показују кајање. Између конфликта или перципиране неправде и убиства постоји временски размак, а учинилац и жртва се чешће познају у поређењу са конфликтним убиствима. Занимљиво је да ауторка наводи да учиниоци осветничких убистава као и убице мотивисане користољубљем припадају маргинализованим друштвеним слојевима. Учиниоци конфликтних убистава, с друге стране, могу припадати и угледним радничким породицама (Brookman 2005, 140).

У случајевима када мушкарци убијају жене најчешће је реч о брачној или ванбрачној партнерки. Брукман и у тим убиствима прави разлику између конфликтних и планираних убистава. У оба случаја мотиви су најчешће доминација и остваривање контроле, што ауторку наводи на закључак да нема великих разлика између случајева када мушкарци убијају друге мушкарце или жене (Brookman 2005, 154). Супротно томе, феминистички ставови истичу да насиље према партнерки није импулсивно већ стратешки планирано (Moffit *et al.* 2000, 223–224). Феминистички приступ убиство жена види као последицу процеса социјализације у коме се мушкарци уче да имају хегемонију над женама које су им потчињене. Дакле, занемарује се индивидуална и/или социјална патологија. Супротно, перспектива о општем насиљу указује на сличности у етиологији насиља према партнеру и према другим жртвама (Kivivuori, Lehti 2012, 61–62). Добаш и Добаш тврде да су убице жена партнерки старији, у мањој мери незапослени и исто тако мање злоупотребљавају алкохол у поређењу са убицама других му-

шкараца (Dobash, Dobash 2015, 63). У Шведској су дошли до закључка да су психијатријски поремећаји чешћи у случају убица партнера. У Финској су истраживања показала да је незапосленост убица непознатих мушкараца била виша за 10% у односу на убиства партнерки, да су те убице чешће раније осуђиване, да је зависно од употребе психоактивних супстанци било 72% убица непознатих мушкараца наспрам 53% међупартнерских убистава. Што се тиче утицаја алкохола, аутори нису утврдили велике разлике између поменутих типова убистава (Kivivuori, Lehti 2012, 71–73).

За разлику од мушкараца, жртве жена убица најчешће су њима блиска лица, а ретко непозната лица или познаници. У случају убиства партнера у великом броју су то жене преко 30 година, а према неким проценама око трећине жена убица партнера су непосредно пре догађаја злоупотребљавале алкохол. Постоје најчешће два сценарија: 1) жена реагује одмах на физички или вербални сукоб са жртвом; 2) реакција је одложена, убиство је неочекивано, а жртва пасивна (према Лукић 2019, 332). Допринос жртве сопственој виктимизацији веома је висок у тим убиствима имајући у виду да се процењује да је око 80% жена убица претходно искусило неки облик породичног насиља (Brookman 2005, 167). Разумевање убистава које чине жене не може се тражити само у схватањима о жени као беспомоћној, пасивној, ирационалној или оној која је научила да се тако понаша (Brookman 2005, 174). Уместо тога, убиства која чине жене ван партнерских односа не треба одвајати од убистава која чине мушкарци. Жене у тим ситуацијама такође могу штити свој статус или углед, што су, на пример, потврдила истраживања о малолетничким ганговима (Blanchette, Brown 2006, 9).

Мајке које убијају своју децу могу се класификовати према различитим критеријумима (McKee, Dwyer 2015, 154; Oberman 2007, 43–44). Мајке убице новорођене деце пре имају поремећај личности него душевну болест. Међу факторима који се доводе у везу са убиствима старије деце наводе се душевне болести, насиље у породици, сиромаштво и незапосленост, као и злоупотреба психоактивних супстанци (према Лукић 2019, 333).

Конечно, постоји и подела убистава према критеријуму односа између убице и убијеног. Прву категорију чине примарна убиства која су уједно и најчешћа и обухватају лица која се познају (партнери, сродници, пријатељи, познаници). Друга је категорија непримарних убистава извршених према непознатим лицима. Примарна су најчешће и експресивна, док су непримарна планирана и врло ретко подстакнута понашањем жртве (Smith, Parker 1980, 139). У домаћој литератури се карактеристике убица и убијених врло често анализирају на основу

односа између њих. Тако Пешић наводи да посебну карактеристику убиства у којима је један од актера био под дејством алкохола чине односи убице и жртве. Обично је реч о породичним, сродничким и пријатељским односима (Решић 1972, 64). Млађеновић истиче три врсте доминатних односа у убиствима у којима постоји фактор алкохолисаности. Прву, најбројнију, групу чине убиства између суседа, познаника и пријатеља. У тој групи фактор алкохолисаности доминира (72%) и код убице и код убијеног. Потом долазе убиства између крвних сродника, а најчешће су то убиства учињена због дугогодишњег злостављања од оца или мужа који злоупотребљава алкохол. Коначно, ауторка наводи и убиства између лица која се нису раније познавала, а резултат су међусобног вређања или изазивања у свађи у алкохолисаном стању (Млађеновић 1973, 271). Полазећи од поделе на инструментална и експресивна убиства, Симеуновић Патић наводи да је под дејством алкохола у тренутку чињења дела било више од половине извршилаца убиства из користољубља и једна петина учинилаца убиства у контексту тешког разбојништва (Симеуновић Патић 2003, 157). С друге стране, међу експресивним убиствима прави се разлика на основу односа убице и жртве и наводе следећи подаци: мушкарци који су убили своје партнерке били су под дејством алкохола у скоро половини случајева, док је то забележено код две трећине мушкараца које су убиле њихове партнерке; у убиствима крвних сродника чешће је под дејством алкохола у тренутку убиства била жртва (41%) него убица (25%); у убиствима познаника, пријатеља, даљих рођака, суседа под дејством алкохола били су у подједнакој мери обе стране (48,5%), а значајно је и учешће хроничног алкохолизма; у експресивним убиствима непознатих лица алкохоличари су били двоструко мање заступљени него друге категорије (Симеуновић Патић 2003, 165–181).

4. ЕМПИРИЈСКА АНАЛИЗА

4.1. Узорак

Истраживање се ради на основу узорка састављеног од 84 правноснажна судска предмета убиства, тешких убиства и убиства на мах прикупљених у Вишем суду у Београду у периоду 2011–2015.⁵ Иако се

⁵ Упитник за истраживање креиран је у оквиру „Balkan Homicide Study“ под покровитељством *Max-Planck* Института за међународно кривично право (<https://www.balkan-criminology.eu/research-focuses/current-projects/balkan-homicide-study/>), а спровођење истраживања финансирао је Министарство

у литератури (Clinard, Quinney, Wildeman 1994, 28) са пуно основа наводи да је у овом кривичном делу тамна бројка међу најмањима,⁶ треба напоменути да се то истраживање не односи на нерасветљена убиства којих је последњих година, према евиденцијама Републичког завода за статистику знатно мање него деведесетих година прошлог века.⁷

Подаци су прикупљени увидом у сваки појединачни судски предмет. Осим карактеристика учиниоца, прикупљени су и подаци за жртву, а за сваки случај је наведен и кратак опис догађаја. Приметно је да у предметима најчешће недостају подаци о жртви кривичног дела. Криминолошки релевантне варијабле попут раније осуђиваности жртве, социоекономског и брачног статуса па чак и узраста најчешће смо проналазили у обдукционим налазима и исказима сведока. За учиниоца су прикупљени подаци за 25 варијабли, за жртву за седам варијабли, а за кривично дело 10 варијабли.

Дефинисање појмова

Злоупотреба алкохола испитује се анализом двеју варијабли. Прва је алкохолисаност, односно присуство алкохола у крви/урину у тренутку извршења кривичног дела, то јест виктимизације. Друга је алкохолизам у складу са дефиницијом наведеном у теоријском делу рада, а што је резултат процене вештака у кривичном поступку. У тим случајевима по правилу је изрицана мера безбедности обавезног лечења алкохоличара.

Када је у питању подела убистава, у истраживању смо у основи пошлели од поделе на експресивна и инструментална убиства. Но, ако бисмо остали само на поменутој класификацији, питање је да ли бисмо добили прецизнију представу о значају који алкохол има у вршењу убистава. Наиме, претпостављамо да бисмо највећи број свих убистава могли сврстати у категорију експресивних. Због тога смо одлучили да, осим те класификације, убиства разврстамо и у конфликтна, убиства извршена ради разрешења ранијег сукоба (осветничка), између партнера (брачних, вабрачних, бивших), убиства мотивисана користољубљем (овде

просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

⁶ Због чега ти аутори сматрају да је оно најпогодније за међународне компарације криминалитета.

⁷ Тако је, према Републичком заводу за статистику нерасветљених убистава, у Србији 2015. године било 25. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2016/Pdf/G20165617.pdf>.

смо уврстили и ситуације када је убиство извршено приликом вршења разбојништва или разбојничке крађе) и остала (на пример, када убиство изврше полицијски службеници у прекорачењу овлашћења). Појам конфликтног убиства подразумева спонтано одвијање сукоба, а убиство је резултат емотивне реакције на фрустрацију. Супротно, када се убиство врши ради разрешења конфликта, радња је планирана и резултат претходно донете одлуке.⁸ Мотив је врло често освета. Коначно, анализу смо вршили и према врсти односа између две стране и поделили их на убиства међу непознатима и убиства између лица која се познају, са поткатегоријама.

Примери конфликтних убистава

Два студента су играла карте у стану. У једном тренутку се догодила свађа, а потом је осуђени жртви нанео телесне повреде ножем.

Сукоб се догодио у кафани. Жртва је имала ватрено оружје и претила је осуђеном и његовом брату. Осуђени се физички сукобио са жртвом, а потом му се придружио и брат. У једном моменту испаљен је метак и жртва је била убијена. Учиниоци су побегли.

Примери убистава којима се разрешава сукоб (осветничка убиства)

Убица је нанео прострелне ране жртви из ватреног оружја. Између њих је раније постојао сукоб, а осуђени је претио жртви смрћу због тога што је сведочила против њега у кривичном поступку.

Осуђени и жртва су најпре ушли у вербални конфликт, а потом и у физички обрачун у коме је жртва нанела лаке телесне повреде осуђеном. Учиниоца је потом отишао до свог стана по пиштољ да се освети. Пуцао је на жртву, али промашио. Жртва је почела да бежи, али је осуђени успео да је сустигне, баци на под, а потом ју је убио тако што јој је пуцао у главу.

⁸ Иако има јасне критеријуме разграничења у односу на конфликтна убиства, питање је како одредити ситуације у којима учинилац не исказује намеру да изврши убиство како би разрешио сукоб. Ако би, на пример, учинилац дошао у жртвин стан како би расправили претходно постојећи сукоб, а потом током свађе/конфликта изврши убиство, постојали би елементи обе категорије.

4.2. Циљ истраживања

Циљ истраживања је да се најпре изврши дескриптивна анализа која подразумева утврђивање распрострањености злоупотребе алкохола (укључујући акутно пијанство и алкохолизам) међу осуђеним лицима за убиство и тешко убиство. Осим учинилаца, испитивањем су обухваћене и жртве. У дескриптивном делу анализирамо и друге карактеристике узорка и укрштамо варијабле. Имајући у виду различите типологије убистава у литератури, други циљ овог истраживања је покушај да се установи да ли је и која од наведених подела релевантна када је злоупотреба алкохола у питању. Анализе су рађене у програму SPSS, верзија 18.

4.3. Хипотезе

1. Мушкарци чешће него жене врше убиство под дејством алкохола.
2. Мушкарци осуђени за убиство чешће су зависници од алкохола него жене.
3. Мушкарци жртве партнерског насиља су у већем броју случајева под дејством алкохола у тренутку виктимизације него жене жртве партнерског насиља.
4. Конфликтна убиства су заступљена у већем броју случајева него осветничка убиства.
 - 4.1. Учиниоци конфликтних убистава су у већем проценту под дејством алкохола у тренутку извршења дела него учиниоци осветничких убистава.
 - 4.2. Жртве конфликтних убистава су у већем проценту под дејством алкохола у тренутку виктимизације него жртве осветничких убистава.
5. Убиства између лица која се познају у већем броју случајева извршена су под дејством алкохола у моменту предузимања радње кривичног дела него убиства између лица која се не познају.
 - 5.1. Убиства између даљих сродника и пријатеља у већем броју случајева извршена су под дејством алкохола него убиства између партнера и чланова породице.

4.4. Резултати

4.4.1. Дескриптивна анализа података

Узорак је састављен од укупно 84 судска предмета, при чему је укупан број осуђених лица 95, а укупан број жртава 105. Највећи број случајева (66,3%) јесте кривично дело учињено у покушају, остало су довршена кривична дела. Даље, око две трећине узорка (68,4%) чини кривично дело убиства из чл. 113 Кривичног законика, док је тешко убиство из чл. 114 Кривичног законика заступљено у 28,4%. У само три случаја радило се о убиству на мах из чл. 115 истог закона. Убиства по правилу врши једно лице (74,7%), у саучесништву са још једним лицем 22,1%, док су у три случаја убиство заједно учинила три лица. Такође, убиство се најчешће врши према појединцу (89,5%). Убиство два лица регистровано је у 5,3% случајева, три лица у 1,1%, а четири лица у 4,2%. Занимљиво је да су тешка убиства чешће довршена него обична и та веза је статистички релевантна ($\chi^2 = 21,353$, $c = 0,428$, $p = 0,000$). Када се подаци о стадијуму укрсте са подацима о врсти убиства, долази се до закључка да се знатно чешће довршавају убиства која су извршена због користољубља, односно приликом разбојништва и разбојничке крађе, него сва друга убиства (конфликтно, осветничко, међу партнерима). Та веза је и статистички значајна ($\chi^2 = 11,944$, $c = 0,349$, $p = 0,018$). Дакле, разбојници су у 77% довршили кривично дело, што би се могло повезати са чињеницом да убиство планирају, да жртве не пружају отпор, да учиниоци желе да спрече откривање разбојништва. У узорку је било подједнако конфликтних убистава, која су описана у теоријском делу рада, (32 односно 37,2%) и осветничких (37,2%). Убиства партнера смо издвојили као посебну групу и у узорку их је 10, односно 11,6%. Следе убиства извршена због користољубља односно заједно са разбојништвом или разбојничком крађом (9, односно 10,5%), а само три случаја, што чини 3,5% узорка, нисмо могли сврстати у неку од поменутих категорија.

Када је у питању место извршења убистава, из истраживања произлази да се убиства нешто више (близу 58%) врше на отвореном простору. Најчешће је то улица (60%). Када је затворени простор у питању, убиства су у највећем броју случајева вршена у кући или стану (72,5% свих убистава извршених у затвореном простору, односно око трећине у укупном узорку). Укрштањем података о врсти убистава и простору где је извршено закључујемо да се партнерска убиства у највећем броју случајева врше у затвореном простору (90%), а осветничка на отворе-

ном (75%). Конфликтна и убистава због користољубља учињена су приближно у истом проценту унутра и ван. Веза простора и врсте убистава је статистички релевантна ($\chi^2 = 16,151$, $c = 0,398$, $p = 0,003$).

Највећи број убистава извршен је употребом хладног оружја, под којим смо подразумевали различите врсте сечива, али и тупих предмета (54,3%), затим ватреним оружјем (37,2%) и употребом само физичке снаге (8,5%). Начин извршења је најчешће подразумевао убадање (45%), пуцање (36,3%), пребијање (16,5%) и дављење (2,2%). Конфликтна убистава су најчешће вршена убадањем (67,7%), осветничка употребом ватреног оружја (50%), између партнера (44,4%) пребијањем, док су убистава извршена због користољубља вршена подједнако пуцањем, пребијањем и убадањем. Веза ових варијабли је статистички значајна ($\chi^2 = 27,019$, $c = 0,493$, $p = 0,008$).

Подаци даље показују да је највећи удео убистава извршен у главном граду (64,2%), затим у срединама које смо одредили као урбане (18,9%) и напослетку у руралним областима (16,8%). Што се временске компоненте тиче, теорија указује на то да се убистава најчешће врше викендом или понедељком. У узорку је највише убистава учињено у понедељак (22%), а потом у недељу (14,9%). Највећи број убистава учињен је у периоду од 19 до 21 х (25%), а потом између 1 и 2 часа после поноћи (14,8%).

Учиниоци су углавном мушкарци (92,6%). У узорку је било пет осуђених жена, при чему су две жене убиле партнера, у једном случају је убиство резултат конфликта, а у једном случају мотив је освета. Просечан узраст учинилаца је 34 године, што показује да су, за разлику земаља Западне Европе и САД, у којима је се убиство најчешће врши у двадесетим годинама (Stamatel 2012, 160), у нашој држави, а слично и другим источноевропским земљама, учиниоци убистава у средњем добу. Највећи број осуђених има завршено средњошколско образовање (57,6%), а потом основну школу (33,7%). Без завршене основне школе је 7,6%, док је само једно лице завршило вишу школу.⁹ У узорку је нешто више незапослених (50,6%) него запослених (44,9%), а остало су пензионери (4,5%).¹⁰ У складу са подацима о запослености, јасно је да скоро половина осуђених (47,2%) нема прихода, а готово трећина (27,8%)

⁹ Слични подаци добијају се и за целокупну популацију осуђених у Србији. Тако је 2015. године 51% свих осуђених лица завршило средњу школу, 24,4% основну школу, 10% је без школе или има неколико разреда, док 5,9% има завршену вишу или високу школу.

¹⁰ Ако погледамо податке о запослености за целокупну популацију осуђених у Србији (узећемо 2015. годину), незапослених је 45,9%, што не одступа значајно од податка за осуђене за убистава.

има исподпросечне приходе. Просечна примања и примања изнад просека има по 12,5% лица. Подаци о брачном статусу показују да скоро половина осуђеника није у браку (47,8%). Једна четвртина има брачног партнера, а 15% ванбрачног, разведених је 7,6%, док је најмање удоваца/удовица (4,3%). Највећи број осуђеника (56,1%) нема деце. Што се националности тиче, већина (87,2%) изјаснила се као Србин/Српкиња, потом Ром/Ромкиња (7,4%), док су остале националне и етничке групе биле заступљене у 5,3%.

Раније осуђиваних је 42, односно 44,2%, што је мало више у односу на укупни просек за сва осуђена лица и који се креће између 35% и 40%. Највећи број осуђеника није раније осуђиван за неко кривично дело са елементима насиља (72, односно 75,8%). Ако и постоји осуда за раније насилно дело, по правилу је у питању само једно кривично дело (18,9%), док је само једно лице било три пута осуђено за неко насилно дело и само једно лице за четири насилна кривична дела. То показује да насилне криминалне каријере има веома мали проценат убица и да у том смислу не можемо говорити о некој специјализацији. Највећи број осуђеника није раније осуђиван на затворску казну (66, односно 69,5%), а међу бившим затвореницима највише је оних (22%) којима су изречене затворске казне у трајању до три године. Дуже од пет година у затвору је раније провело 7,4% лица из узорка.

Жртве убистава су по правилу мушкарци (82,8%). Само у једном случају жртва убиства које је учинила жена била је такође женског пола, у осталим случајевима жртве жена убица биле су мушког пола. Највећи број жена виктимизовано је у контексту међупартнерског насиља (53,3%)¹¹, а затим због освете (20%). У конфликтним ситуацијама виктимизовано је 13,3% свих жена, а исто толико и због користољубља. Са мушкарцима је ситуација другачија. Највећи број је страдао у конфликтним ситуацијама (44,1%), потом због освете (41,2%), због користољубља (7,4%). Најмање мушкараца убиле су њихове партнерке (2,9%), док 4,4% мушких жртава није могло бити сврстано у неку од тих група. Веза врсте убистава и пола жртве статистички је значајна ($\chi^2 = 31,581$, $c = 0,525$, $p = 0,000$).¹²

Што се тиче односа убице и убијеног у највећем броју случајева реч је о лицима која се познају (73%). Претежно су у питању познаници (од укупног броја то је 34,9%, а у односу на категорију лица која се познају 48%), а потом пријатељи (15,5%, односно 21,3% категорије

¹¹ Жене чине 80% свих жртава међупартнерског насиља.

¹² Релација је тестирана између учиниоца и прве жртве, односно нису обухваћени случајеви са више учинилаца и више жртава.

лица која се знају). Када су у питању породични односи, на првом месту по бројности жртава је партнер (10,7%), затим чланови уже породице (7,7% свих случајева), док је најмање страдало чланова шире породице (3,8% свих случајева). У 91% случајева убистава између лица која се не познају мотив је користољубље. Освета се најчешће врши према познаницима (50%), а сукоб је претежно мотив и међу познаницима (44,6%). Љубомора као мотив претежно је заступљена у убиствима партнера (60%), као и раскид/развод (75%).

4.4.2. Провера хипотеза

Анализа најпре показује да је код 42 осуђеника (45,2%) установљено присуство алкохола, док је присуство опојних дрога регистровано у 16%, односно код 15 лица. Што се тиче алкохолизма, процењено је да је 7,9% лица имало развијену зависност, док је тај проценат зависности од опојних дрога био мањи (4,5%). Сви алкохоличари у узорку учинили су убиство у стању алкохолисаности. На основу само дескриптивних података можемо видети да алкохол има битну улогу у разумевању убистава. Од укупног броја мушкараца, 44,2% је било под дејством алкохола у тренутку убиства, док је тај удео код жена учинилаца 57%. Иако тај резултат не иде у прилог првој постављеној хипотези, треба ипак имати у виду да је у узорку било само седам жена осуђених за убиство. На већим узорцима требало би испитати да ли су жене у већем проценту под дејством алкохола у тренутку убиства. Подаци о постојању алкохолизма показују да се тај облик зависности појављује само код мушкараца убица.

Већ је поменуто да је породично насиље најчешћи контекст у коме су жене убијене, а у истом контексту жене најчешће и врше убиства. У узорку убиства партнера чине 11,6%. Осуђене су две жене и осам мушкараца. Интересантно је да су обе осуђене жене биле под дејством алкохола, док је то случај са половином мушкараца осуђених за убиство партнерки. Дакле, на први поглед се чини да је мање мушкараца било под дејством алкохола у партнерским убиствима, али, као што смо нагласили, треба бити опрезан у извођењу закључака због малих апсолутних бројева и могућности да су случајно обе жене које су убиле партнере биле под дејством алкохола.

Када су жртве свих убистава у питању, подаци показују да је само једна жена (5,5%) била под дејством алкохола у тренутку виктимизације, док је то случај са 21,4% убијених мушкараца. Интересантно је да ниједна жртва партнерског убиства није била под дејством алкохола у тренутку виктимизације.

Уколико у анализи пођемо од класификације убистава на експресивна, чији је једини циљ да се жртва лиши живота, односно да јој се нанесе зло, и инструменталних, која су руковођена још неким циљем (новац, задовољење сексуалног нагона, спречавање хапшења или откривања кривичног дела), долазимо до закључка да се 77,9% убистава сврстава у експресивна, а 22,1% у инструментална убиства. Када смо податке о тој класификацији укрстили са варијаблом о присуству алкохола код учиниоца у тренутку убиства, нисмо добили статистички значајну везу. Наиме, скоро подједнак број експресивних убистава учињен је под дејством алкохола као и у трезном стању (36 лица, односно 53,7% наспрам 46,3%). Шест лица (33,3%) учинилаца инструменталних убистава било је под дејством алкохола. Због тога смо убиства класификовали и на друге начине.

Најпре смо пошли од поделе коју предлаже Брукман, а посебно смо још издвојили убиства партнера и убиства мотивисана користољубљем. У узорку је највише конфликтних убистава (37,2%), као и убистава извршених ради разрешења сукоба (37,2%), међу партнерима (11,6%) и убистава мотивисаних користољубљем (10,5%). Преосталих случајева је 3,5%. У случајевима конфликтних убистава 21 учинилац (65,6%) био је под дејством алкохола, у случајевима решавања сукоба (осветничка убиства) 10, односно 32,3%, у убиствима партнера шест осуђеника (60%), а у убиствима извршених мотивисаних користољубљем пет лица (55,6%). Посматрано у односу на популацију свих случајева у којима је учинилац био под дејством алкохола, највише су опет заступљена конфликтна убиства (50%). Та веза је умерено статистички значајна ($\chi^2 = 10,529$, $c = 0,332$, $p = 0,032$). Дакле, најмање могућности за убиство извршено под дејством алкохола има у случајевима решавања постојећих сукоба, затим у убиствима из користољубља, убиствима партнера и на крају конфликтним убиствима. Када је у питању зависност од алкохола, највећи удео алкохоличара учинио је конфликтно убиство (57,1%), а потом убиство партнера (28,6%). Но, та веза није статистички значајна. Имајући у виду ставове у литератури да су чак и убиства партнера планирана, а не резултат импулсивности, одлучили смо да на основу чињеничних стања убистава партнера из пресуда извршимо њихово разврставање на конфликтна и убиства којима се разрешава неки ранији сукоб. Анализа је показала да пет случајева можемо класификовати као конфликтна, а пет као планирана.

Примери конфликтних убистава (укључујући и покушаје)

После краће вербалне расправе са супругом, жена је узела бушилицу и ударила мужа неколико пута у пределу главе како би га спречила да је напусти.

Жена жртва убиства је претходно била жртва насиља свог ванбрачног партнера. Напад се догодио када је жртвин брат дошао да је одведе код родитеља како би спречио даље насиље ванбрачног партнера. Осуђени је хтео да нападне брата жртве, а у покушају да га спречи у томе жена је задобила увод оштрим предметом у груди.

Брачни партнери су изашли увече, потом су се посвађали и потукли на вратили кући. Он је бацио пепељару на њу, а она га је изболо ножем. Током суђења супруг је хтео да се помире.

Примери убистава којима се разрешава сукоб

Осуђени је отишао у супермаркет где је радила његова бивша супруга. Иако је у том тренутку био у браку са другом женом, ножем је убоо бившу супругу јер није могао да прихвати да она не жели да опет буде с њим.

Осуђени је дошао у стан своје бивше супруге где је живела са својим родитељима. Носио је црну торбу, а када је жртва – бивша супруга дошла до њега и питала да ли је донео новац који је дуговао, он ју је напао ножем. У сукоб су се укључили и жртвини родитељи који су такође претрпели лаке и тешке телесне повреде. Осуђени је приликом бекства из стана украо новчаник и наруквицу.

Осуђени је убио своју супругу због љубомре. Чекао је да заспи, а онда ју је задавио и убоо ножем у врат неколико пута. У тренутку започињања радње убиства она се пробудила, покушала да се одбрани и због тога је, осим смртних, задобила и повреде руку.

Подаци су показали да је 67,6% убица у конфликтним убиствима било под дејством алкохола, што је, с друге стране, био случај са 31,4% оних што су кривично дело вршили ради разрешења сукоба. Убиства извршена због користољубља су у 55,6% случајева учињена под дејством алкохола. Веза је статистички значајна и то у већој мери у односу на претходну класификацију ($\chi^2 = 10,497$, $s = 0,332$, $p = 0,015$). Дакле, вероватније је да ће конфликтна и убиства из користољубља бити учињена под дејством алкохола него убиства која су мотивисана решавањем сукоба. Како подаци показују да је у половини случајева

убистава учињених из користољубља учинилац био под дејством алкохола, занимало нас је да видимо да ли ће се резултати променити уколико ту категорију прикључимо убиствима из освете/решавања сукоба. Наиме, за оба типа убистава карактеристично је да су по правилу планирана. Испоставило се да је и та веза статистички релевантна ($\chi^2 = 8,830$, $c = 0,307$, $p = 0,012$) и да је алкохол присутнији опет у категорији конфликтних убистава (67,6% конфликтних под дејством алкохола).

Подаци показују да је највећи број жртава које су биле под дејством алкохола у тренутку виктимизације (70% свих жртава под дејством алкохола) страдао у контексту конфликтних убистава. Преосталих 30% виктимизовано је због разрешења ранијег сукоба. Дакле, у случају партнерског насиља и разбојништава нисмо имали случајеве у којима је жртва у алкохолисаној стању. Ова веза је и статистички значајна¹³ ($\chi^2 = 11,522$, $c = 0,353$, $p = 0,021$).

Табела 1. Дескриптивни подаци и статистички релевантни закључци

	Под дејством алкохола	Зависност од алкохола
Осуђени	45,2%	7,9%
Женски	57%	0
Мушки	44,2%	7,9%
Жртва	18%	
Женски	5,5%	
Мушки	21,4%	
Тип убиства 1 (осуђени)		
Експресивна	53,7%	9,1%
Инструментална	33,3%	6,7%
Тип убистава 2 (осуђени)	$\chi^2 = 10,497$, $c = 0,332$, $p = 0,015$	

¹³ Анализирали смо само податке прве жртве, односно нису укључени случајеви у којима је било више од једне жртве. Само у два случаја у којима је било више од једног виктимизованог лица жртве су биле под дејством алкохола.

	Под дејством алкохола	Зависност од алкохола
Конфликтна	67,6%	16,7%
Осветничка	31,4%	2,9%
Због користољубља	55,6%	0
Тип убистава 3 (осуђени)		
Међу лицима која се познају	44,3%	10,1%
Међу лицима која се не познају	45,5%	0

У делу о дескриптивним подацима наведено је да су конфликтна убиства најчешће вршена хладним оружјем, док је у убиствима због ранијег сукоба највише било заступљено ватрено оружје. Укрштање података о алкохолисаности и врсти оружја потврђује да су убиства учињена под дејством алкохола најчешће вршена употребом хладног оружја (71% свих убистава извршених под дејством алкохола) и та веза је статистички значајна ($\chi^2 = 11,552$, $c = 0,332$, $p = 0,003$).

Упоређујући податке о алкохолисаном стању осуђених и жртава¹⁴ закључујемо да су жртве у скоро 20% случајева биле под дејством алкохола. Када су жртве под дејством алкохола, најчешће су (у 82,4% ситуација) и учиниоци под дејством алкохола и та веза је статистички значајна ($\chi^2 = 11,256$, $c = 0,338$, $p = 0,001$).

Конечно, испитивали смо и да ли је врста односа између учиниоца и жртве повезана са случајевима убистава извршених под дејством алкохола. Најпре смо све релације поделили у две групе према критеријуму да ли се учинилац и жртва од раније познају или не. У случајевима убистава непознатих лица, алкохолисано је било 45,5% осуђеника, док је у убиствима између лица која се познају тај удео 44,3%. Та веза није статистички значајна. Ако се издвоје категорије странаца, партнера, чланова уже породице и осталих (шира породица, пријатељи познаници), такође нема статистички значајних релација. Наиме, иако је више од половине свих убистава учињених под дејством алкохола (56,1%) управо у последњој групи (шира породица, познаници, пријатељи), исто

¹⁴ Анализирали смо само податке прве жртве, односно нису укључени случајеви у којима је било више од једне жртве.

тако највећи број убица чије су жртве из те категорије лица није био у алкохолисаном стању (54,9% свих лица која нису била под дејством алкохола).

5. ЗАКЉУЧАК

Неспорно је да алкохол има значајну улогу у разумевању етиологије насилничког криминалитета, а према томе и у разумевању убистава. Такође је чињеница да ниједан фактор не можемо издвојити као кључан за објашњење убистава и у том смислу злоупотреба алкохола даје одређени допринос у садејству са другим факторима. Преглед литературе показује да се тај допринос најчешће анализира утврђивањем распрострањености убистава учињених под дејством те психоактивне супстанце, док се мање пажње посвећује питању у ком контексту или за учиниоце којих убистава алкохол има значајнију улогу.

У раду смо, осим теоријске, спровели и емпиријску анализу 84 правоснажна судска предмета Вишег суда у Београду у којима су лица осуђена за убиство, тешко убиство или убиство на мах. Подаци да је скоро половина (45,2%) свих осуђених била под дејством алкохола у тренутку извршења убиства, да је у узорку 7,9% алкохоличара и да је око 20% свих жртава такође било под дејством алкохола у тренутку виктимизације јасно упућују на значај који та психоактивна супстанца има у разумевању убистава. Прво треба истаћи да између убица под дејством алкохола и убица које су биле трезне нисмо успели да установимо разлике у односу на њихов узраст, пол, социодемографске карактеристике или податке о њиховој ранијој осуђиваности. То упућује на закључак да без обзира на то да ли злоупотребљавају алкохол или не, убице одликују одређене заједничке карактеристике. Иако те карактеристике нису својствене само убицама, већ се јављају и код учинилаца других кривичних дела, може се истаћи да је просечни убица мушког пола, у средњим тридесетим годинама, са завршеном средњом школом, чешће незапослен и без редовних примања, нема брачног или ванбрачног партнера, а најчешће нема ни децу. У више од половине случајева реч је о раније неосуђиваним лицима.

Како бисмо установили да ли је злоупотреба алкохола карактеристична за одређени тип убистава, у раду смо тестирали постојање релевантних статистичких веза између више типологија и злоупотребе алкохола. Класична подела на експресивна и инструментална убиства није се у том погледу показала релевантном. Наиме, имајући у виду да се скоро 80% свих убистава сврстава у категорију експресивних, тешко

је доћи до закључака о неким специфичностима убистава извршених под дејством алкохола. Разврставање таквих дела према односу између убице и жртве такође се није показало статистички релевантним.

Испоставило се да класификација убистава коју је понудила ауторка Брукман пружа више објашњења. Показало се, наиме, да су убице које реагују тренутно у конфликтној ситуацији која настаје због стварне или претпостављене увреде или по процени учиниоца неадекватног понашања жртве уједно и најчешће под дејством алкохола. При томе, није релевантно да ли се жртва и учинилац познају. У конфликтна убиства могу се сврстати и случајеви убиства партнера ако је лишавање живота уследило у тако описаним околностима. Важно је нагласити да алкохол има значајну улогу у разумевању конфликтних убистава не само када је учинилац у питању, већ и жртва, јер подаци показују да је највећи удео жртава које су биле под дејством алкохола виктимизован управо у контексту конфликтних убистава. Иако су у узорку била само три убиства на мах, сва су сврстана у групу конфликтних убистава, што се и уклапа у опис те групе која управо и подразумева исхитрено деловање.

С друге стране, алкохол има мању улогу, односно мање је заступљен код убица које не реагују у моменту већ после одређеног краћег или дужег времена. Они планирају убиство, врло често то раде да би се осветили за претрпљену увреду, према њиховом мишљењу неадекватно понашање жртве или да би на тај начин решили постојећи конфликт. И та убиства могу бити вршена према различитим категоријама жртава, укључујући и садашњег или бившег партнера. Због чињенице да дело планирају, чешће су осуђени за довршена убиства и за теже облике. Осуђени због убистава из користољубља у половини случајева били су под дејством алкохола (укупно је било девет лица). У једној од статистичких анализа ту групу смо сврстали у убиства којима се решава ранији сукоб полазећи од заједничке карактеристике планирања кривичног дела. Испоставило се да у том случају алкохол има већу улогу у конфликтним убиствима.

Анализа повезаности злоупотребе алкохола и убистава значајна је на плану превенције криминалитета, а резултати криминолошких студија требало би да дају одређени допринос у том погледу. Иако је неспорно да је злоупотреба алкохола међу популацијом убица распрострањенија него у општој популацији у једном друштву, увођење забрана продаје алкохола не би било решење. Могло би се, напротив, очекивати да би таква мера повећала активности организованих криминалних група које би добиле нову исплативу делатност на црном тржишту. Осим тога, иако студије показују да са порастом потрошње алкохола долази

и до пораста убистава, треба имати у виду и закључке да није релевантна само количина конзумираног алкохола већ и културни обрасци пијења. С друге стране, сваки програм или мера која би била усмерена на едукацију са циљем редуковања опијања или на ситуациону превенцију сигурно би имала позитивне ефекте и на спречавање насилних кривичних дела.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Aebi F, Marcelo, Stefano Caneppele, Stefan Harrendorf, Yuji Z.Hashimoto, Jörg-Martin Jehle, Tara Khan S., Olivia Kühn, Chris Lewis, Lorena Molnar, Paul Smit, Þórisdóttir Rannveig. 2021. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2021*, 6th edition. https://wp.unil.ch/europeansourcebook/files/2021/12/ESB_Online_Stable_211202.pdf, последња посета 20. јануар 2022.
- [2] Adjorlolo, Samuel, Heng Choon (Oliver) Chan. 2/2017. The Nature of Instrumentality and Expressiveness of Homicide Crime Scene Behaviors: A Review. *Trauma, Violence and Abuse* 18: 119–133.
- [3] Blanchette, Kelley, Brown L. Shelley. 2006. *The Assesment and Treatment of Women Offenders: An Integrative Perspective*. Chichester: John Wiley and Sons, Ltd.
- [4] Brookman, Fiona. 2005. *Understanding Homicide*. London: Sage Publications.
- [5] Brookman, Fiona. 2010. *Homicide*.
- [6] Bye K., Elin. 2012. Alcohol and Homicide in Europe. 231–246. *Handbook of European Homicide Research, Patterns, Explanations and Country Studies*, edited by Marieke C. A. Liem and William Alex Pridemore. New York: Springer.
- [7] Clinard, Marshall, Quinney Richard, Wildeman John. 1994. *Criminal Behavior Systems – A Typology*, 3rd ed. Cincinnati: Anderson Publ.
- [8] Darke, Shane. 2010. The toxicology of homicide offenders and victims: a review. *Drug and Alcohol Review* 29: 202–215.
- [9] Dobash R., Emerson, Dobash P. Russell. 2015. *When Men Murder Women*. Oxford: Oxford University Press.
- [10] Dripps, Donald. A. 2/2009. Rehabilitating Bentham’s theory of excuses, *Texas Technical Law Review* 42: 383–418.

- [11] Eriksson, Li, Sarah Bryant, Samara McPhedran, Paul Mazerolle, Richard Wortley. 2020. Alcohol and drug problems among Australian homicide offenders. *Addiction* 116: 618–631.
- [12] Fagan, Jeffrey. 1990. Intoxication and aggression. *Crime and Justice* 13: 241–320.
- [13] Felson B., Richard, Steadman J. Henry. 1/1983. Situational Factors in Disputes Leading to Criminal Violence. *Criminology* 21: 59–74.
- [14] Гачић, Бранко. 1985. *Алкохолизам, болест појединца и друштва*. Београд: Завод за издавачку делатност „Филип Вишњић“.
- [15] Hanlon, E. Robert, Michael Brook, John Stratton, Marie Jensen, H. Leah Rubin. 8/2013. Neuropsychological and intellectual differences between types of murderers, Affective/Impulsive versus Predatory/Instrumental (Premediated) Homicide. *Criminal Justice and Behavior* 40: 933–948.
- [16] Игњатовић, Ђорђе. 2009. *Теорије у криминологији*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [17] Игњатовић, Ђорђе. 2/2011. Појам и етиологија насилничког криминалитета. *Crimen*: 179–211.
- [18] Katz, Jack. 2009. Примамљивост злочина: морална и чулна привлачност чињења зла. 339–344. *Теорије у криминологији*, ур. Ђорђе Игњатовић. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [19] Kivivuori, Janne, Martti Lehti. 1/2012. Social Correlates of Intimate Partner Homicide in Finland: Distinct or Shared with Other Homicide Types? *Homicide Studies* 16: 60–77.
- [20] Kuhns B., Joseph, Wilson B. David, Clodfelter A. Tammatha, Maguire R. Edward, Ainsworth A. Stephanie. 2010. A meta-analysis of alcohol toxicology study findings among homicide victims. *Addiction Review* 106: 62–72.
- [21] Курчевић Младеновић, Рајка. 1973. Улога алкохолног фактора у етиологији кривичног djела убиства. 259–273. *Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu XXI*. Sarajevo: Studentski servis Univerziteta.
- [22] Лабаш Драгишић, Слађана, Милан Милић. 1/2007. Болести зависности као болести друштва, породице и појединца: критика нечињења. *Социологија* XLIX: 31–43.
- [23] Лабаш Драгишић, Слађана. 2017. Нова култура употребе алкохола: Бинге дринкинг – конзумација уместо комуникације. *Култура* 157: 67–84.

- [24] Luckenbill F., David. 2/1977. Criminal Homicide as a Situated Transaction. *Social Problems* 25: 176–186.
- [25] Лукић, Наталија. 2019. Насилнички криминалитет жена. 327–348. *Казнена реакција у Србији IX део*, ур. Ђорђе Игњатовић. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [26] Mattson A., Curtis, Christina A. Pietz. 2015. Substance Abuse and Violence. 50–76. *Violent Offenders, Understanding and Assessment*, ed. Christina A. Pietz, Curtis A. Mattson. Oxford: Oxford University Press.
- [27] McAlister L., Alfred. 3/2006. Acceptance of killing and homicide rates in nineteen nations. *European Journal of Public Health* 16: 259–65.
- [28] McCall L., Patricia, Paul Nieuwbeerta, Rodney Engen L., Kelly M. Thames. 2012. Explaining Variation in Homicide Rates Across Eastern and Western European Cities: The Effects of Social, Political and Economic Forces. 137–154. *Handbook of European Homicide Research, Patterns, Explanations and Country Studies*, ed. Marieke C. A. Liem, William Alex Pridemore. New York: Springer.
- [29] McKee R., Dwyer Geoffrey, Gregg R. 2015. Psychically and Sexually Violent Females. 151–171. *Violent Offenders, Understanding and Assessment*, ed. Christina A. Pietz, Curtis A. Mattson. Oxford: Oxford University Press.
- [30] Moffit E., Terrie, Robert F. Krueger, Avshalom Caspi, Jeff Fagan. 1/2000. Partner Abuse and General Crime: How Are They the Same? How Are They Different? *Criminology* 38: 199–232.
- [31] Parker, Robert Nash, Kathleen Auerhahn. 1998. Alcohol, Drugs and Violence. *Annual Review of Sociology* 24: 291–311.
- [32] Пешић, Вукашин. 1972. *Убивства у Југославију*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- [33] Pernanen, Kai. 1976. Alcohol and Crimes of Violence. 351–444. *Social Aspects of Alcoholism*, Vol. IV, ed. Benjamin Kissin, Henri Begleiter. New York: Springer.
- [34] Rand R., Michael *et al.* 2010. Alcohol and Crime – Data from 2002 to 2008. Bureau of Justice Statistics, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/alcohol-and-crime-data-2002-2008>, последња посета 20. јануар 2022.
- [35] Rumgay, Judith. 1998. *Crime, Punishment and the Drinking Offender*. New York: Macmillan Press ltd.

- [36] Santos, Rennó Mateus, Testa Alexander, Weiss B. Douglas. 2018. Where Poverty Matters: Examining the Cross-National Relationship Between Economic Deprivation and Homicide. *British Journal of Criminology* 58: 372–393.
- [37] Симеуновић Патић, Биљана. 2003. *Убиства у Београду. Криминолошка студија*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- [38] Stamatel, Janet. 2012. The Effects of Political, Economic and Social Changes on Homicide in Eastern Europe. *Handbook of European Homicide Research, Patterns, Explanations and Country Studies*, ed. Marieke C. A. Liem, William Alex Pridemore. New York: Springer.
- [39] Thijssen, Jill, Corine de Ruiter. 2011. Instrumental and Expressive Violence in Belgian Homicide Perpetrators. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling* 8: 58–73.
- [40] Волффанг, Марвин, Франко Феракути. 2012. *Поткултура насиља*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [41] Wilcox, Pamela, Kristin Swartz. 2018. Social Spatial Influences. 35–57. *The Oxford Handbook of Environmental Criminology*, ed. Gerben J. N. Bruinsma, Shane D. Johnson. Oxford: Oxford University Press.
- [42] Youngs, Donna, Canter V David. 2011. Narrative roles in criminal action: An integrative framework for differentiating offenders. *Legal and Criminological Psychology* 00: 1–17.
- [43] Frequency of heavy episodic drinking by sex, age and income quintile. Eurostat 2019. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hlth_ehis_al3i/default/table?lang=en, последња посета 20. јануар 2022.
- [44] Alcohol Consumption Statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Alcohol_consumption_statistics#Heavy_episodic_drinking, последња посета 20. јануар 2022.
- [45] Rand R., Michael *et al.* 2010. Alcohol and Crime – Data from 2002 to 2008. Bureau of Justice Statistics. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/alcohol-and-crime-data-2002-2008>, последња посета 20. јануар 2022.

Ђорђе IGNJATOVIĆ, PhD

Full Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

Natalija LUKIĆ, PhD

Assistant Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

**THE RELATIONSHIP BETWEEN ALCOHOL ABUSE AND
HOMICIDES IN THE SAMPLE OF CONVICTED OFFENDERS
IN BELGRADE**

Summary

This paper examines the relationship between alcohol abuse and homicides. The first part explores the relevance of alcohol in violent crime in general as well as in homicides. The authors further analyse criminology theories that explain the influence of this factor in understanding homicides.

The second part of the article is an empirical analysis of a sample of 84 final court cases of the High Court in Belgrade, involving 105 victims, with the total 95 persons convicted of homicide, aggravated homicide or manslaughter. In addition to determining the prevalence of alcohol abuse in the sample, the authors also analyse the significance of the presence of alcohol in different homicide classifications. Authors conclude that the most relevant is the classification into conflict, revenge, intimate partner and homicides committed during robbery. The classification of homicides into expressive and instrumental, and homicides between strangers or acquaintances is not statistically significant.

Key words: *Homicide. – Alcohol abuse. – Empirical analysis. – Theories.*

Article history:

Received: 16. 3. 2022.

Accepted: 27. 5. 2022.